

Blague kent de brave Hollander niet

In het vorige nummer van *Arabesken* vroegen wij onze lezers om bijdragen over de humor van Couperus. Wij waren blij met het interessante artikel van Ina Schermer-Vermeer kregen (zie pagina 13). Verdere reacties bleven uit. Vindt u Couperus misschien niet geestig? Of nam u misschien stilletjes aanstoot aan de uitspraak van Couperus dat het Nederlandse volk geen humor heeft? Wat betreft dat laatste kunnen wij u gelukkig (deels) geruststellen.

Door Annette Postma

Een beetje teleurgesteld zijn we wel, dat niemand van onze *Arabesken*-lezers reageerde op onze provocatieve bewering, dat Couperus geen hoge pet op zou hebben van de Nederlandse humor. Dat die humor hem zelfs volledig leek te ontgaan. Het citaat waarmee we dat onderbouwden, haalden we uit 'Intieme impressies' in zijn *Ongebundeld werk*. Hij beweert hierin over het Nederlandse volk: 'Geestig zijn wij niet; humor hebben wij nooit; wij zijn altijd plomp en nooit elegant en daarbij hebben wij een leelijke taal en geen litteratuur.' Maar lijkt het u waarschijnlijk dat Couperus dit in alle ernst zou hebben geschreven? Daarmee zou hij toch ook zichzelf, de Nederlandse taal waarin hij schrijft en zijn werk hebben gediskwalificeerd? Later in het stuk komt de aap uit de mouw: hij houdt ons voor de gek:

Ik wil alleen nu maar even zeggen, dat ik juist een oogenblik geleden eenige regels...ironie heb geschreven. [...] Ik vind ons eigenlijk...geen vreemd volk. Wij hebben onze goede en minder goede kwaliteiten, maar wij zijn, volstrekt niet, als onze reputatie is, altijd degelijk en tevens zwaarwichtig of vervelend en wij zijn ook volstrekt niet altijd ernstig en heelemaal niet altijd saai. Ik ken Nederlandsche mannen en vrouwen, die beslist geestig zijn en fijnen zin voor humor hebben; tevens vind ik, dat wij, zoo niet overdreven elegant, toch minstens even veel chic kunnen hebben als een

Paul Cézanne,
Harlequin,
1888-1890. Foto:
National Gallery of
Art Washington,
collection of Mr. and
Mrs. Paul Mellon
(1985.64.7), publiek
domein.

Engelschman, vooral als we hem niet nadoen en ten slotte is het mijne onaantastbare opinie, dat wij een prachtige taal hebben, veel mooier dan Duitsch of Engelsch en een schitterend rijke litteratuur.²

[...]

Dit is maar wat ik nu, ironie-loos, wilde zeggen. Toen ik dus zooeven jammerde: we hebben heelemaal geen litteratuur!! en daar bijna over aan het grienen ben geraakt, meende ik, eigenlijk, juichende: we hebben een schatrijke litteratuur voor zoo een klein volkje tusschen Maas, Rijn en Schelde met wat polders en weiland daar tusschen in. Ik hoop nu, dat de geen-ironie-snappende - want die zijn er wel - onder ons den juichklank in mijne stem hoort als de ware en de waarachtige.³

Dit hele begin is een opmaat voor Couperus' verwijt, dat schrijvers door de autoriteiten genegeerd worden en niet voor vol worden aangezien:

Want wat er de laatste jaren moge gewaardeerd zijn in de Nederlandsche litteratuur en hare kweekers, van officieele zijde, is van onzen kant wederom te waardeeren, maar het is veel te weinig, te zwak, niet spontaan en natuurlijk genoeg: we voelen er allen iets in alsof de 'autoriteit' elkander toefluistert: 'we hebben ook nog wel een paar dichters en schrijvers; dat moeten we niet vergeten als ze misschien zestig jaar zijn.'⁴

Deze klacht, dat literatuur (en kunst) niet of nauwelijks gewaardeerd wordt door de autoriteiten, blijkt dus van alle tijden...

Wel humor, geen gevoel voor ironie?

Wat een opluchting, dat Couperus ons geen humorloos volkje vond! Maar zijn enthousiasme over de Nederlandse humor lijkt toch wat minder groot dan zijn enthousiasme over de Nederlandse taal en de literatuur: 'Een andere eigenschap van onze Hollander, weërszijde eveneens van zijn degelijken ernst is, dat... hij geen ironie verstaat.'⁵ Couperus blijft 'de brave Nederlander' op dit vlak bespotten. Hij lijkt hiermee ook te willen aantonen dat veel Nederlanders ironie niet herkennen. Dat laat hij vaker fintjes en soms minder subtiel weten. Hij heeft hier zelfs een epigram over geschreven, getiteld 'Blague'.

De brave Hollander begrijpt humor. Hij weet nu al van zijn kinderjaren af, dat humor ontstaat door wie glimlachen doet en te gelijker tijd ontroert tot het oog vochtig wordt. Dat poëtische recept van het lachje met den traan vermengd, kent de Hollander – ik meen natuurlijk de ontwikkelde – wel en waardeert hij ook wel, klaar gemaakt door zijn litteraire apotheker, die in een blijspel, in een novelle, in een schets hem weet voor te dienen één of twee grein 'humor'. De brave Hollander

voelt zich erg prettig na gebruik, want hij houdt niet van een fou-rire, dat hij dwaas vindt; hij houdt ook niet van grienen, dat hij niet flink vindt: zoo even iets prikkelen voelen in den hoek van zijn degelijk oog en zijn bovenlip te voelen krullen onder zijn Kaninefaten-snor doet zijn geest welbehagelijk aan. Blague echter kent de brave Hollander niet. Humor is niet bepaald Engelsch, Duitsch of Hollandsch, maar humor is toch wel Germaansch-Angel-Saksische mélange. Blague is echter gedecideerd uit Latijnschen geest afkomstig.⁶

Couperus denkt te weten, waarom Nederlanders geen gevoel voor ironie hebben:

Om Blague te waardeeren is de brave Hollander te braaf: ik meen, te degelijk, te deftig, te ernstig, te waar en te zwaar. Hij kijkt Blague, als die hem op een dans-tred met een aardige fraze voorbij gaat, met een schuin oog na en mompelt: wat is dat voor een raar ventje?? En hij begrijpt Blague niet. Vooral doorvoelt hij Blague niet. Hij weet niet wat hij aan Blague heeft. De brave Hollander wil gaarne een 'meening' hooren en die dan zwaar en zwaarwichtig b-e-p-r-à-t-e-n en dàn er zijne meening tegen... over... stellen en zoo door. Die luchtige, dansende Blague is hem al weêr voorbij, vóór hij tijd heeft gehad hem te grijpen bij het achter-slipje van zijn Harlekijnjasje of bij zijn fluweelen Pierrot-knoop. En hij schudt zijn degelijk, Hollandsch hoofd over dien farceur, die nooit eens ernstig is en die hem nooit een 'opinie' ten beste geeft.⁷

Dát is blijkbaar de aanleiding voor deze 'beschuldiging': Couperus schrijft dit uit ergernis over lezers die niet begrijpen dat hij iets ironisch bedoeld heeft. Net als veel schrijvers, kunstenaars en zelfs cabaretiers van nu die moeten uitleggen dat iets niet serieus bedoeld is, maar een grap is: 'Dit is een epigram op vele brave Hollanders, abonné's van de *Haagsche Post*, die zoo beminnelijk zijn mij degelijke brieven op mijn blageerende epigrammen te zenden. Waarvoor dank.'⁸

Wat verstaat Couperus onder blague?

Blague is de spot, met zich, met het Leven, met het Noodlot, met God en menschen, met engelen en duivelen. En onder dien spot – want Blague is, als humor, tweeledig – trilt, dan, o heel even maar, iets bitters, iets spijtgigs, iets van leed en verdriet, iets van smàrt bijna, maar bijna altijd van weemoed en melancholie, die zich verbergen willen. Blague is de weemoedige Harlekijn, is de diep treurige Pierrot, die zich aan stelt op het Carnaval des Levens en die onder zijn veelruitig slank pakje of onder zijn wijd witte buis met zwarte, fluweelen knopen verbergen wil, dat zijn hart brak en zijn ziel ongeneesbaar ziek is.⁹

Gaspard-Félix
Tournachon (Nadar),
Paul Legrand als
Pierrot, ca. 1855. Foto:
Wikimedia (Scewing),
publiek domein.

De meest ironische roman van Couperus is *De boeken der kleine zielen*, en dan vooral het eerste deel. Josette de Groot heeft al uitgebreid aandacht besteed aan de ironie in deze roman, in haar boek: *De verleidingstechnieken van Couperus*. Want hoe beschrijf je mensen in al hun kleinzieligheid beter dan de spot met ze te drijven? De kleinburgerlijke zielen van de personages en de kringen waarin ze zich bewegen worden lekker overdreven en uitvergroot. Al die zogenaamd nette mensen met hun zwartmakerij en hun aanstellerij, die zich verheven voelen boven een ander: met spot en ironie ontmaskert Couperus de schone schijn, die maar kost wat kost wordt

hooggehouden. Hij zet al die kleingeestige mensen in hun hemd. En beschrijft (de meeste van) zijn personages tegelijkertijd met mededogen en menselijk inzicht. Ironie en empathie gaan hand in hand. Zo houdt hij ook de lezer een spiegel voor. Couperus is daarbij niet kinderachtig; hij drijft ook de spot met zichzelf. Zoals hij Paul beschrijft, dat is toch een grote knipoog naar zichzelf en zijn reputatie? Perfect gekleed, briljant causeur, charmante poseur, dol op literatuur en mooie dingen. Ergens in een redevoering zegt hij: 'Ik ben een idealist, ik zie alles roze, in mijn eigen. Mijn verbeelding is zoo, dat ik alles zie blank en goud en blauw, als antieke standbeelden in tempels tegen blauwe en gouden zon' [...] 'Ik zou er wel eens een boek over kunnen schrijven, maar misschien zou mijn boek niets zijn dan menschenlijke ellende...'.¹⁰

To blague or not to blague

Couperus schrijft dat hij vaker schertst, dan ernstig is: 'Het lust mij van daag eens, tegen mijne gewoonte in, ernstig te zijn en niet te blageeren...'.¹¹ Toch zijn er ook momenten waarop Couperus, ook al verwijt hij de Nederlander te ernstig te zijn, de lust tot spotten vergaat. Hij lijkt in 'Intieme Impressies XIII' ten prooi aan twijfel en fatalisme. Wat zijn wij nietig en onbelangrijk als mens, in wat voor helse tijd leven we, waartoe zijn we hier op aard? Aan de ene kant vindt hij zijn eigen nietigheid geruststellend, aan de andere kant schildert hij het leven als hel af.

Ik voel me ernstig en dat is eigenlijk een weemoedig gevoel. Omdat je er toch niet verder meê komt. Met te blageeren kom je wel verder: het uur verstrijkt en de dagen gaan voorbij, terwijl je beiden hebt weggeschertst. Maar ben je daartoe niet in een stemming, – als ik van daag – en ben je ernstig... dan ben je eigenlijk verloren; minstens kom je geen pas verder op je levensbaan, die als een montagne-russe huppelt van dag op nacht naar weêr dag en nacht en zoo eindeloos door... [...]. Eigenlijk is blijmoedigheid meer in toon met het stukje proza, hier vereischt op dezen dag en op deze plaats. Het moest eigenlijk altijd maar een grapje zijn, vlug en luchtig te lezen om dan, efemerisch blaguette, met de bijdragen der andere Zondagsblad-auteurs te eindigen als pakpapier of om een Meisch houtvuurtje nog aan te maken. [...] Maar dat is het niet wat ik u zeggen wilde... Ik wilde ernstig zijn. Ik wilde u eens in gemoede vragen of ge vindt, dat wij in een prettigen tijd leven? Ik zou gaarne uw aller antwoord willen toetsen aan mijne eigene meening, maar dat gaat natuurlijk niet. Ik moet u dus heden wel bekenne, in mijne ernstige stemming, waaraan van daag, helaas, alle blague, esprit, 'humour' etc. etc. ontbreekt... dat ik vind, dat wij in een ellendigen tijd leven. [...].¹²

Hij schrijft verderop in deze 'Intieme impressie' ook, dat schrijvers 'altijd komedie spelen':

Moet ik zoo doorgaan? Is het niet beter u maar lief lachende te vertellen van de bloemen, de bladeren en de wolken, te juichen om lente en vroegzomer, met u te hooren naar de vogeltjes en te kijken naar de eekhorentjes en te beweren, dat de aarde een paradijs is en geen hel? Het zoû misschien tactvoller van mij zijn. Ik zoû het, deed ik mij dwang aan, misschien ook wel kunnen, zelfs vandaag. Wij, schrijvers; spelen immers altijd komedie. Dit is ten minste ons dartel spel: we doen of we onze psyche voor u blootleggen, maar we doen het heelemaal niet, hoor. Want we leveren altijd copie en litteratuur, en heusch, die moet ge niet al te naïef vertrouwen. Wij zijn de grootste voor-den-gek-houders, die er bestaan. Weet u eigenlijk wel zeker, dat nu, terwijl ik u zeg, dat deze tijd en deze wereld een hel zijn, ik dat zèker meen?? Ik moet u immers copie leveren vandaag: kom, wat doet het er eigenlijk toe, wat ik in het diepste van mijn diepste – als de Japanner zegt – meen of niet meen, als ik u maar copie lever, leesbare copie, voor het oogenblik, dat uwe oogen dwalen over deze schijnbaar triestige regelen. Maar ik wil eerlijk zijn en u bekennen: ze zijn vandaag ernstig gemeend en wat ik beweer, vloeit mij oprecht uit de ziel: ik vind dezen tijd en deze wereld een hel. [...].¹³

Het doet wel wat denken aan de conversatie tussen Gerrit, Constance en Paul. Constance vindt het niet fijn dat haar broers alles met een grap en met ironie afdoen. Vooral omdat die ironie met zoveel kritiek gepaard gaat. Zij hoort ze praten, veroordelen, bekritisieren en belachelijk maken. Zij is bang dat de kritiek, die zo makkelijk geuit wordt in de familiekringen, vooral ook haar zal treffen.

Zeg mij eens, waarde broërs, is die ironie gewoonlijk in onze familie de heerschende toon, waarmeê de een den ander veroordeelt? Is dat de gewoonte geworden, dat broërs en zusters – en zelfs mama ook al op haar kinderen – zoo hakken en vitten als ik hier van avond hoor doen? Kritizeert ieder van ons een ander en is het alzoo een kruisvuur van kritiek onder elkaâr? Op de soirée van Bertha heb ik dat ook al zoo hier en daar gehoord, maar is er dan van avond waarlijk niets goeds hier? Ik moet eerlijk bekennen: ik vind jullie klein, kleinstedsch, eng van blik, vol cōterie-geest, zelfs jou Paul, met al je filozofie... Jij, Gerrit, bent bang je te encanailleeren door de beleefdheid te hebben je te laten prezenteeren aan wat ooms en tantes van Dijkerhof, die je van je leven misschien geen driemaal weêr zal zien en jij Paul, waarom ben je zoo nijdig in je kritiek tegen wildvreemden, die een taartje niet precies eten zooals jij fatsoenlijk vindt? Ik vind oom Ruyvenaer belachelijk, die, zelf niet bijzonder gedistingeerd, vit op de distinctie van Van Saetzema's kennissen; ik vind Cateau belachelijk, die, hoe solide ook, NIETS elegant, kritizeert Adolfine's élégance...¹⁴.

Paul lijkt van Constances kritiek op hun kritiek niet erg onder de indruk:

Maar laat mij je nu zeggen, dat je de menschheid... die van de kleine menschen... niet kent. De kleine menschen kritizeeren – omdat ze het lollig vinden, als Gerrit zegt – een japon, en een soirée, maar ze kritizeeren nooit het leven... Daar zijn ze

*Fra Meersman, naar
Jean François Portaels,
Vrouw in clown
kostuum met hoed in
de hand, 1886. Foto:
Rijksmuseum, RP-
P-1913-1574.*

te bang toe vooreerst: de kleine menschen interesseeren zich alleen... in wat niet ernstig is... en eigenlijk niet de moeite waard..¹⁵

Couperus' kijk op het leven

Zo te zien vertonen veel situaties en conversaties in *De boeken der kleine zielen* overeenkomsten met Couperus' prachtige omschrijving van 'blague': 'Blague is de spot, met zich, met het Leven, met het Noodlot, met God en menschen, met engelen en duivelen. En onder dien spot – want Blague is, als humor, tweeledig – trilt, dan, o heel even maar, iets bitters, iets spijtigs, iets van leed en verdriet, iets van smàrt bijna, maar bijna altijd van weemoed en melancholie, die zich verbergen willen.'

In Couperus' beschrijving van blague klinkt zijn kijk op het leven door. Onder de spot schuilt noodlottigheid; spottend kun je de tragiek van het leven het hoofd bieden. In veel van zijn 'Intieme impressies' (hij noemt ze niet voor niets 'intiem') lijkt zijn levensvisie naar voren te komen. Hij sluit zijn 'Intieme impressies' af met een beschouwing over 'ons vreemde dwaze leven', niet alleen uiterlijk, maar vooral innerlijk:

[...] innerlijk is het leven, dat wij lijden – of moet ik leiden zeggen? – eigenlijk even vreemd. Wij hebben hartstochten, eierzuchten, deugden – weinige! – ondeugden – zeer vele! – gevoelens, eigenschappen, eigenaardigheden, idiosyncrasiën en wat dies meer zij en alle deze vreemde drijfveeren maken de meest gecompliceerde machine van ons, die is uit te denken.¹⁶

En Couperus dént het uit, hij gebruikt alle menselijke gevoelens, deugden en ondeugden om zijn personages leven in te blazen. Het is allemaal koren op de molen van de schrijver Couperus. En al is zijn kijk op het leven niet erg vrolijk:

[...] ik geloof niet, dat God den mensch heeft geschapen, want dan had God wel een reusachtige vergissing begaan; ik geloof eerder, dat verschillende goden of machten, meer of minder wèl demonische, ons schiepen en toen een beetje huiverig zijn geworden van wat zij zagen, dat wij werden en verwerden, door welke verdere levensstuwung is mij absoluut onbekend.¹⁷

Tóch sluit hij af met een stille glimlach (en een glimp van geluk):

Wij hebben in ons gekregen iets heel vreemds, nog vreemder dāt vreemde dan ons geheele, onzinnige leven, en dat vreemde is niet anders dan een stille glimlach om alles wat wij doen en zijn, en een zacht glanzende vonk die wij liefde noemen en die liefde kan toe naar een ander, of naar ons zelven, naar de

natuur of naar de kunst, [...] en deze liefde naar wie of wien ook, dat voor ons of in ons schittert en schemert, veroorzaakt – dit is wel het àlervreemdste van ons vreemde zijn en wezen – dat wij somtijds gelukkig zijn! De goden hebben aan het einde medelijden met ons gehad!’¹⁸

Noten

1. Louis Couperus, ‘Intieme impressies VI’. In: *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.601.
2. Idem, p.603.
3. Idem, p.604.
4. Idem.
5. Idem, p.602.
6. Louis Couperus: ‘Epigrammen’, In: *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, p.235-236.
7. Idem, p.236.
8. Idem.
9. Idem.
10. Louis Couperus, *De boeken der kleine zielen. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.93-94.
11. Louis Couperus, ‘Intieme impressies XIII’. In: *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.639.
12. Louis Couperus, ‘Intieme impressies XIII’. In: *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.639-640.
13. Louis Couperus, ‘Intieme impressies XIII’. In: *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.642.
14. Louis Couperus, *De boeken der kleine zielen. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.182.
15. Louis Couperus, *De boeken der kleine zielen. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.183.
16. Louis Couperus, ‘Intieme impressies XIV’. In: *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.647.
17. Louis Couperus, ‘Intieme impressies XIV’. In: *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.647.
18. Louis Couperus, ‘Intieme impressies XIV’. In: *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.649.